

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата педагогічних наук, доцента,
доцента кафедри початкової освіти

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського Демченко Олени Петрівни
на дисертаційну роботу Губаревої Дар'ї Вячеславівни

**«Формування основ соціальної компетентності у молодших школярів
засобами проєктної діяльності»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 01 Освіта (Освіта/Педагогіка)

за спеціальністю – 011 Науки про освіту (освітні, педагогічні науки)

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок з планами відповідних галузей науки. В умовах глобалізаційних трансформацій ХХІ століття перед українською системою освіти постають виклики щодо необхідності перегляду концептуальних підходів до виховання дітей і молоді, яких називають «поколінням Z та альфа». У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях зміщуються акценти з когнітивних на соціальні чинники, які, за переконанням низки вчених, забезпечують творчу самореалізацію особистості, її успішність і досягнення високого статусу в соціумі. Наукова спільнота робить висновок, що необхідною складовою у структурі особистості є соціальна компетентність, проявами якої вважаються здатність людини до неконфліктного спілкування і конструктивної співпраці з іншими для досягнення спільної мети; адаптивність, активність, мобільність у соціумі тощо. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом онтогенезу для формування соціальної компетентності, коли накопичується адаптаційний потенціал, відбувається активна соціалізація у нових умовах.

На підставі цього, з одного боку, виникає об'єктивна наукова необхідність аналізу і теоретичного осмислення феномена «соціальна компетентність», вивчення вікових особливостей її формування, починаючи з ранніх років. З другого боку, становлення соціально компетентної та успішної особистості потребує створення сприятливих умов, пошуку ефективних методів і прийомів. Педагогічній практиці мають допомагати учням засвоїти ціннісні орієнтації, набуті соціального досвіду, розвинути соціально значимі якості, зумовлені реаліями ХХІ століття.

У цьому контексті своєчасність, доцільність, затребуваність і перспективність наукової розвідки Губаревої Д. В. не викликає сумнівів. Проведене дисертаційне дослідження корелюється зі світовими і європейськими тенденціями щодо впровадження компетентнісного підходу в освіті загалом і необхідності набуття дітьми і молоддю «м'яких навичок». На рівні держави, зокрема у нових освітніх документах (Законі України «Про освіту», Державному стандарті початкової освіти тощо), визнано важливість формування в учнів Нової української школи соціальної компетентності як однієї з ключових і необхідних для інтеграції в соціум, успішної життєдіяльності.

Вважаємо, що дисертаційна робота, яка захищається, є актуальним дослідженням маловивченої проблеми теорії та методики початкової освіти. Попри активізацію вивчення соціальної компетентності як міждисциплінарного феномену, дискусійною та недостатньо розробленою залишається проблема

пошуку ефективних шляхів виховання соціально компетентності особистості в умовах НУШ. Потужний розвивально-виховний потенціал має проєктна технологія, в основі якої організація протягом тривалого часу творчої та соціально орієнтованої діяльності.

Дисертаційне дослідження виконано у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова відповідно до зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері освіти на тему «Психолого-педагогічні основи формування національно-культурної ідентичності дітей та студентської молоді України в умовах воєнно-політичних, соціально-економічних, інформаційних викликів XXI століття» (ДР № 0120U001013) і тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та методики початкового навчання. Воно є складовою наукового напрямку Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 12 від 07.05.2018 р.) і узгоджена в бюро Міжвідомчої Ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.05.2018 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і результатів, сформульованих у дисертації. У дисертації Губаревої Д. В. науково коректно визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, які повністю корелюються з обраною темою і враховують ідеї зарубіжних і вітчизняних учених. Про якість виконаної дисертації, цілісність, доцільність і системність проведення науково-дослідної роботи засвідчує структура роботи, яка відповідає визначеному науковому апарату.

На різних етапах наукового пошуку авторка використала комплекс методів дослідження (теоретичних, емпіричних, статистичних), методологічно й дидактично обґрунтований вибір яких забезпечив вірогідність одержаних наукових результатів.

Обґрунтування і висвітлення основних теоретичних положень Губарева Д. В. здійснила цілісно і комплексно на основі вивчення достатньої кількості наукової, науково-методичної літератури (220 джерел, з них 62 іноземною мовою), опублікованої за останні 10-20 років. Спосіб викладу основних положень дисертаційного дослідження вибудований авторкою таким чином, щоб охопити і висвітлити всі аспекти об'єкта дослідження. Узагальнення підходів, концепцій з проблеми дослідження забезпечило всебічне і повне розкриття теми відповідно до поставленої мети і завдань. Критичний аналіз наукової інформації уможливив виявлення деяких розбіжностей у поглядах учених на обрану проблему, що зумовило потребу її додаткового поглибленого вивчення, уточнення.

Варто підкреслити повноту висвітлення результатів наукового пошуку в опублікованих дисертанткою 18-ти наукових і науково-методичних працях (з них 8 одноосібні), серед них: 1 зарубіжна колективна монографія, 3 статті у провідних наукових фахових виданнях України, 3 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях, що віднесені до міжнародних наукометричних баз даних. Науково-методичні знахідки апробовано на міжнародних і всеукраїнських фахових конференціях.

Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертаційного дослідження. Підтримуємо сформульовані у дисертації та відповідно в анотації наукову новизну дослідження, яка полягає в тому, що вперше проаналізовано сучасний стан і теоретично обґрунтовано особливості формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проектної діяльності; визначено компоненти, критерії, показники та схарактеризовано рівні, виявлено педагогічні умови, розроблено модель формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проектної діяльності.

Також авторка проаналізувала і поглибила понятійний апарат – «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність», «соціальна компетентність молодшого школяра», «проектна діяльність» тощо, який відображає особливості змістового забезпечення формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проектної діяльності.

Акцентуємо, що основні положення дисертації вдало ілюстровані таблицями, графіками, схемами. Відзначаємо належний рівень оформлення та апробації результатів дослідження. Викладені в дисертації результати, методики вже впроваджено в практику роботи початкової школи, зокрема ЗОШ Навчально-виховний комплекс «Оболонь» міста Києва (довідка № 39 від 29.03.2021 р.), школа І-ІІІ ступеня № 256 міста Києва (довідка № 05.11/20 від 29.03.2021 р.), спеціалізована школа №3 з поглибленим вивченням інформаційних технологій (довідка №01-18/47 від 30.03.2021 р.), спеціалізована школа І-ІІІ ступеня № 31 міста Києва з поглибленим вивченням природничо-математичного циклу (довідка № 01-16/33 від 31.03.2021 р.).

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Аналіз результатів дисертації Губаревої Д. В. показав достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, які мають цінність для наступного розвитку науки. Вважаємо, що наукова й практична значущість дисертаційного дослідження збагатила теорію і практику освіти учнів початкових класів у контексті реалізації компетентнісного підходу, повною мірою заповнила прогалину в соціально-виховній роботі з молодшими школярами. Теорію та методику початкової освіти доповнив особистий внесок авторки, що включає вивчення та обґрунтування декількох взаємопов'язаних напрямів: узагальнення ідей В. Сухомлинського щодо особливостей формування соціальної компетентності у дітей молодшого шкільного віку, соціально-розвивальні можливості проектної діяльності у роботі з учнями початкових класів, характеристика дидактичних можливостей змішаного навчання у проектній діяльності учнів, розкриття теоретичних і методичних аспектів формування ціннісного ставлення до людини у дітей молодшого шкільного віку, розробка практичних завдань для розвитку соціальної компетентності молодших школярів тощо.

Практичне значення виконаного дослідження полягає у можливості використання вчителями в освітньому процесі початкової школи для реалізації якісно нового підходу до організації проектної діяльності молодших школярів запропонованої методики. Дисертанткою розроблено комплекс авторських методик і експериментальну програму «Світ у гармонії», які спрямовані на формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проектної діяльності; підготовлено інформаційно-методичні ресурси («Особливості формування

ціннісного ставлення до людини у дітей молодшого шкільного віку: виховні заходи і батьківські збори», «Світ у гармонії: робочий зошит у 2-х ч.», «Настільний зошит для вчителів для діагностики соціальної компетентності та її компонентів у дітей молодшого шкільного віку»).

Теоретичні положення та методичні розробки дисертантки також можуть бути використані у підготовці майбутніх учителів початкових класів, підвищенні кваліфікації і самоосвіті педагогів-практиків у системі формальної, неформальної та інформальної освіти. У роботі викладачів ЗВО матеріали можуть стати основою створення навчально-методичних посібників, розширення предметного змісту навчальних програм обов'язкових і вибіркових фахових дисциплін, удосконалення форм організації аудиторної та позааудиторної діяльності здобувачів вищої освіти.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Детальне ознайомлення зі змістом дисертації дає підстави стверджувати, що підхід здобувачки до наукової роботи вирізняється фундаментальністю та ґрунтовністю дослідження, в якому вдало інтегровані філософські, психологічні та педагогічні аспекти проблеми. Дисертація складається з трьох розділів, структура і зміст яких логічно віддзеркалюють усі етапи науково-педагогічного пошуку, даючи повне уявлення про теоретико-методологічні засади, педагогічні умови та методику формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності.

У *першому розділі* дисертанткою представлено результати аналізу, порівняння та систематизації наукових джерел. Основними рамковими категоріями, які задали напрям теоретичного осмислення, є «компетентність» і «компетенція». Показано різні підходи до трактування терміну «соціальна компетентність» у працях вітчизняних і світових учених, проведено порівняння близьких до неї наукових конструктів «соціально-комунікативна компетентність», «соціальний інтелект», «соціальні здібності» тощо. Констатовано, що соціальна компетентність є інтегральною якістю особистості, яка визначає успіх її становлення як самостійної одиниці суспільства. Така компетентність, окрім системи знань, включає у себе низку вмінь взаємодії особистості із суспільством, конструктивної поведінки, здатності об'єктивно оцінювати свої вчинки, орієнтуватися у ситуації невизначеності й вибирати особисту поведінкову стратегію тощо. У сучасному психолого-педагогічному дискурсі вони позначаються терміном «м'які навички» («soft skills»). Слід відзначити, що дисертантка досліджує соціальну компетентність у контексті сучасних зарубіжних теорій, в яких «м'які навички» оцінюються як вагомі і необхідні для професійної та особистої успішності людини у ХХІ столітті.

Авторкою уточнено сутність поняття «соціальна компетентність молодшого школяра» і доведено сенситивність шкільного дитинства, який є періодом системного залучення дитини до громадського життя, для соціального розвитку учнів. Відзначено, що формування соціальної компетентності в учнів початкових класів, які належать до сучасного покоління Z та альфа, є одним із завдань НУШ. Дисертантка піднімає актуальну проблему, що такі діти, з одного боку, завдяки вільному доступу до інформаційних джерел багато чого вміють і знають. З другого боку, все частіше спостерігається тенденція «аутизації», проявами якої є інтровертність, зануреність у себе, скептичність, егоцентричність, низький рівень

сформованості комунікативних навичок, що є протилежним до компонентів сформованої соціальної компетентності.

Важливим здобутком дисертантки вважаємо розроблене організаційно-методичне забезпечення процесу формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності, обґрунтовані педагогічні умови формування соціальної компетентності на основі педагогіки співробітництва, створена модель формування соціальної компетентності молодшого школяра засобами проєктної діяльності, запропоновані форми та методи формування соціальної компетентності у молодших школярів. Особливою цінністю дисертації є авторська навчальна програма «Світ у гармонії» щодо формування соціальної компетентності молодших школярів, семінари з вчителями, форми співпраці з батьками. Організаційно-методичне забезпечення процесу формування соціальної компетентності у молодших школярів комплексно представлено у *другому розділі* дисертації.

Схвальної оцінки заслуговує грамотно спланована й коректно проведена дослідно-експериментальна робота, яка описана в *третьому розділі* наукової роботи. Дослідниця визначила рівні, критерії та відповідні показники-індикатори сформованості соціальної компетентності у молодших школярів, детально схарактеризувала методику проведення констатувального і контрольного етапів експерименту, описала особливості їх організації, здійснила аналіз та інтерпретацію отриманих даних, довела їх достовірність за допомогою F^* -кутове перетворення Фішера. За результатами проведеного дослідження встановлено, що проєктна діяльність є одним з ефективних засобів виховання і навчання, що максимально забезпечує умови для формування компонентів соціальної компетентності у молодших школярів, навичок толерантної поведінки, засвоєння соціального досвіду, виховання доброзичливого ставлення до інших тощо.

Завершується робота ґрунтовними *висновками*, які узагальнюють зміст дисертаційної роботи і в яких представлено основні результати проведеного дослідження. Змістовні *додатки* доповнюють та ілюструють основні теоретичні положення, результати проведення констатувального і контрольного етапів експерименту, презентують запропоновану авторську методику формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності.

Детальний аналіз кожного аспекту проблеми формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності, представленого у дисертації, дає підстави констатувати, що мета дослідження у цілому досягнута, завдання реалізовані.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації:

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Губарєвої Д.В., водночас вважаємо, що робота не позбавлена дискусійних моментів. З огляду на це, висловлюємо зауваження і побажання, які потребують уточнення і коментарів:

1. На основі детального аналізу праць низки сучасних зарубіжних і вітчизняних науковців авторка здійснила теоретичне обґрунтування основних положень теми і показала різні підходи до пояснення базових термінів дослідження. Однак, в окремих випадках теоретичні викладки мають реферативний характер, подекуди спостерігається фрагментарність, не завжди дисертантка структурує спільні / відмінні наукові позиції, робить висновки та узагальнення,

недостатньо показує власне ставлення до представлених ідей. Зокрема, у процесі розкриття сутності дефініцій дослідження авторка характеризує та порівнює близькі наукові конструкти: пар. 1.1. – «соціальна компетентність», «соціально-комунікативна компетентність», «соціальний інтелект», «м'які навички» тощо; пар. 2.1 – «проект», «проектна технологія», «метод проєктів», «проектна діяльність» тощо. На наш погляд, дисертантці варто було б чіткіше сформуванати власну позицію щодо співвідношення і тотожності названих феноменів, більш чітко і структуровано показати їх взаємозв'язок.

2. У сучасній психології відповідно до теорії множинного інтелекту Г.Гарднера виділяють соціальну обдарованість як окремий вид, комплексне утворення. Ознаки / індикатори соціальної обдарованості і соціальної компетентності нерідко співпадають. Зокрема, у структурі названого виду обдарованості важливими компонентами є соціальні здібності / соціальний інтелект, які описує дисертантка в роботі у контексті аналізу досліджуваного феномену. До того ж, безпосередньо соціальна компетентність вважається одним з проявів соціальної обдарованості, високий рівень сформованості якої забезпечує можливість соціально обдарованій особистості досягнення успіху в соціономічних видах діяльності. Вважаємо, що вивчення і порівняння взаємозв'язку і взаємоперетину названих феноменів (соціальна обдарованість, соціальні здібності, соціальний інтелект і соціальна компетентність) дозволило б глибше зрозуміти сутність досліджуваного явища.

3. У дисертаційній роботі параграф 1.2. присвячений розкриттю специфіки формування соціальної компетентності у дітей молодшого шкільного віку. Про особливості соціального розвитку / соціалізації / формування соціальної компетентності молодших школярів уже йдеться у пар.1.1., що дещо порушує логіку викладу. До того ж, вважаємо, що розкриття вікових особливостей психічного та фізіологічного розвитку молодших школярів необхідно було б більше корелювати зі структурою соціальної компетентності. Натомість дефінітивний аналіз термінів «компетентність» і «компетенція» доречніше було б представити у пар. 1.1.

4. Метою дослідження визначено «теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку педагогічних умов формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності». Такі умови сформульовано у пар. 2.2. і представлено в моделі (пар.2.3.). Вважаємо, що в роботі дещо порушена логіка їх виділення та обґрунтування. Варто було б більш чіткіше й структурованіше описати кожну умову в пар.2.2. Потребує, на наш погляд, більш детального розгляду реалізація педагогічних умов у блоках (концептуально-цільовому, змістово-процесуальному, результативному) запропонованої авторкою методики формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності (пар.2.3.).

5. Для реалізації мети констатувальної та контрольної фаз експерименту, визначення та порівняння рівнів сформованості соціальної компетентності у молодших школярів дисертантка підбрала адекватні методики, результати яких були оброблені кількісно та перевірені за допомогою кутового перетворення Фішера. Водночас вважаємо, дисертація виграла б, висновки були більш переконливі, коли такі статистичні та математичні засоби було б доповнено

нестандартизованими методиками, цілеспрямованим систематичним спостереженням за учасниками експерименту, творчо-практичними завданнями діагностичного спрямування. Їх використання дозволило б отримати емпіричні дані, вербальний і невербальний матеріал для ілюстрації цифрових результатів, підтвердження отриманих висновків щодо рівнів прояву соціальної компетентності у молодших школярів.

Зазначимо, що висловлені зауваження та побажання мають дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дослідження. У цілому дисертаційна робота без сумніву є вагомим внеском у теорію та практику початкової освіти, цілісним, завершеним, методично оригінальним дослідженням; має безперечну наукову новизну, теоретичне значення та практичне спрямування.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

На підставі аналізу поданої роботи можемо твердити, що дисертація Губаревої Дар'ї Вячеславівни «Формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності» є кваліфікаційною науковою працею, завершеною, самостійно виконаною і заслуговує на позитивну оцінку. Вона відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167, та «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Науки про освіту (освітні, педагогічні науки).

Офіційний опонент –
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри початкової освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

Демченко О.П.

